

AZƏRBAYCAN-ƏRƏB TƏRCÜMƏ SƏNƏTİNİN TƏŞƏKKÜLÜ VƏ TARİXİ

*Səbinə MİRZƏYEVA,
BDU-nun Şərqsünaslıq fakültəsinin
“Ərəb filologiyası” kafedrasının müəllimi,
ilahiyyat üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
mirzoyeva.76@mail.ru*

AÇAR SÖZLƏR: *Tərcümə, tarix, təşəkkül, əlaqə, əsər.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Перевод, история, становление, отношение, работа.*

KEY WORDS: *Translation, history, formation, relation, work.*

Giriş

Tədqiqatçılar Azərbaycan-ərəb ədəbi əlaqələrinin tarixini, əsas etibarilə, VII əsrə aid edirlər. Belə ki, İslam dininin təşəkkül tapması ilə ərəb-İslam mədəniyyətinin Şərqi aləmində intişarı dil faktoruna da öz təsirini göstərmiş və bu əlaqələr, ilk növbədə, azərbaycanlı müəlliflərin öz əsərlərini ərəb dilində yazmaları formasında təzahür etmişdir. Bu baxımdan şərqsünas alim M.Mahmudov “məvali” adlanan həmin şairlərin ədəbi irsindən qalmış nümunələr əsasında Azərbaycan-ərəb ədəbi əlaqələrinin formalaşmasını VII əsrin II yarısına aid edir [1, s.5]. Faiq Əliyev də bu fikirləri təsdiqləyərək “Azərbaycan-ərəb ədəbi əlaqələri” adlı tədqiqat əsərində məvali şairlərin yaradıcılığını ilk yazılı ədəbi əlaqə faktı kimi hələlilik yeganə isnad mənbəyi hesab edir [2, s.21]. Heç şübhəsiz, sözügedən ədəbiyyatın nümayəndələri milli mənsubiyyətinə görə Azərbaycan ədəbiyyatına mənsubdurlar və müəyyən dövrdə əlaqələrin inkişafında mühüm rol oynamışlar. Bu əsərlərin orta əsrlər boyu davam etdiyini, bir çox klassik şairimizin ərəbdilli əsərlərini də xatırlatmaq yerinə düşərdi.

Müxtəlif dillərdə danışan xalqlar arasındakı əlaqələrin dəqiq yaranma tarixini demək mümkün deyildir. Araşdırmalar əsasında Azərbaycanda ərəb tərcümə sənətinin yaranma tarixinin çox əvvəllərə gedib çıxması məlum olur. Azərbaycanda tərcümə sənətinin tarixi kökləri ərəb və fars dillərindən tərcümə əsərləri ilə bağlıdır. Mədəniyyət tariximizdə klassiklərimizin yaratdığı orijinal əsərlərlə yanaşı, tərcümə əsərlər də mühüm yer tutur. Orta əsr Azərbaycan ədəbiyyatının aparıcı qollarından sayılan bu sahədə klassik tərcümələr əsasən üç növdə özünü göstərir: hərfi, əslinə uyğun və sərbəst (yaradıcı) tərcümə. Bu üç növ tərcümə ilə yanaşı, klassik dönm ədəbiyyatında janr transformasiyası ilə nəsr əsərlərinin nəzmlə, nəzm əsərlərinin nəzm və nəslə tərcüməsi də mövcud olmuşdur. XI-XVI əsrlərdə yaşayıb yaratmış Xətib Təbrizi, İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Yusif Dövlətoğlu, Mahmud Şirvani kimi görkəmli sənətkarlar, eyni zamanda mahir mütərcim olmuşlar. Çünki İslam dininin yayılmasından sonra bu dinin əsas daşıyıcıları olan ərəblər, farslar və türklər

arasında istər ictimai-siyasi, istərsə də ədəbi-mədəni əlaqələr geniş vüsət almış və bu əlaqələrin məntiqi nəticəsi olaraq bütün müsəlman Şərqi, o cümlədən Azərbaycanda tərcümə sənəti bir zərurət olaraq meydana çıxmışdır. Məsələn, klassik Azərbaycan ədəbiyyatının dünya şöhrətli söz ustalarından Məhəmməd Füzulinin (1494-1556) türk, fars və ərəb dillərində yaratdığı on iki qəsidəsi və “Mətləul-etiqaq” (“İnsanın başlanğıcı”) adlı elmi-fəlsəfi əsəri ilə yanaşı, ərəb dilində “Hədəsi-ərbəin” (“Qırx hədis”) adlı bir tərcüməsi vardır.

Akademik Möhsün Nağısoylu ədəbiyyatın mühüm bir qolu olan tərcümə sənətinin tarixi təşəkkülünün Azərbaycanda Qurani-Kərimlə bağlı olduğunu bildirmişdir. Akademik oğuzların ana kitabı olan “Kitabi-Dədə Qorqud”da “İxlas” surəsinin bədii tərcüməsinin olduğunu qeyd etmişdir: “1999-cu ildə “Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 illiyinin qeyd edildiyini nəzərə alsaq, Azərbaycanda tərcümə sənətinin tarixinin 1300 ildən çox yaşı olduğu qənaətinə gəlmək olar” [3, s.137].

Azərbaycanda tərcümə sənətinin təşəkkülü və tarixindən bəhs edərkən məlum olur ki, VIII əsrdən etibarən Yaxın və Orta Şərqi İslamı qəbul etmiş ölkələrində qədim dini-aqioqrafik mənbələr yunan və latın dillərindən ərəb, fars, eləcə də yəhudi (ibrani, arami) dillərinə tərcümə edilməyə başlamışdır [4, s.97].

Orta əsrlərdə Azərbaycanda tərcümə sənətinin ən çox yayıldığı dövr XVI yüzillik sayılır. Bədii, elmi, dini və fəlsəfi mövzuları əhatə edən, nəsr və nəzmlə qələmə alınan bu tərcümələr rəngarəng və çoxçeşidlidir. Səfəvilər dövlətinin bünövrəsinin qoyulması və onun qurucusu Şah İsmayıl Xətəinin doğma ana dilində bənzərsiz pəeziya nümunələri yaratması, sonradan onun varisi I Şah Təhmasibin sənətə, mədəniyyətə böyük önəm verməsi Azərbaycanda dərin kökləri olan tərcümə sənətinin çiçəklənməsi üçün münbit şərait yaratmışdır. Onlardan ən dəyərliləri farscadan dilimizə tərcümə edilmiş “Şühədnamə” və “Şeyx Səfi təzkirəsi” adlı nəsr əsərləridir [5, s.112].

XII-XIX əsrlərdə Azərbaycanda şərqşünaslıq tarixini öyrənərkən sanballı əsərləri ilə həm rus, həm də Avropa alimləri arasında böyük hörməti olan professor Mirzə Əli Kazım bəyin (1802-1870) adını xüsusi vurğulamaq lazımdır. Mirzə Əli Kazım bəy Şərqdəki ictimai-siyasi, fəlsəfi cərəyanlara dair 120-dən çox elmi əsərin müəllifidir. Onun şərqşünaslığa dair yazdığı əsərlərin, demək olar ki, hamısı ingilis, fransız və alman dillərinə tərcümə olunmuşdur. Müəllifin “Dərbəndnamə”, “İslam tarixi”, “Türk və tatar dillərinin ümumi qrammatikası” kimi çoxsaylı məşhur əsərləri vardır. Mirzə Kazım bəyin ən böyük xidməti isə Rusiya şərqşünaslığının əsasını qoymasından ibarətdir. Akademik V.Bartold bu barədə belə yazır: “Senkovski və Kazım bəy öz mühazirələri ilə Rusiya şərqşünaslığının əsasını qoydular. Rusiya şərqşünaslığının növbəti nəslinin nümayəndələrinin, demək olar ki, hamısı bu iki şəxsin, yaxud da onların tələbələrinin tələbələridir”.

Mirzə Kazım bəyə ən düzgün qiyməti isə tələbəsi, professor N.İ.Berezin vermişdir: “Nə qədər ki, Şərq tədqiq olunur, təbii ki, bu həmişə davam edəcək, Kazım bəyin adı hörmətlə çəkiləcəkdir”.

XX əsrdən etibarən Azərbaycanda ərəbşünaslıq yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Azərbaycan-ərəb ədəbi əlaqələri daha çox üç istiqamətdə davam etmişdir: tərcümələr, tədqiqatlar və ədəbi mövzular. Azərbaycan şərqşünaslığının bir sıra görkəmli nümayəndələri, o cümlədən M.Mahmudov, A.İmanquliyeva, Z.Məmmədov, V.Cəfərov, M.Qənbərli kimi tədqiqatçılarımız ərəb ədəbiyyatının tədqiqi sahəsində fundamental əsərlərin müəllifidirlər. Ədəbi mövzular isə daha çox sovet ədəbiyyatı kontekstində ərəb xalqlarının müstəmləkəçilərə qarşı milli-azadlıq hərəkatının tərənnümü və ərəb həyatının bədii əksi istiqamətində Azərbaycan şair və yazıçılarının münasibətlərində ifadə olunurdu.

Ərəb bədii ədəbiyyatından tərcümələr müxtəlif formalarda özünü göstərir: birbaşa və vasitəli, yəni rus dili vasitəsilə edilən tərcümələr. Bu tərcümələr ayrı-ayrı kitablar şəklində və müxtəlif dövri mətbuat orqanlarında nəşr olunmuşdur. “Ərəb ədəbiyyatında tarixi roman janrının banisi Corci Zeydanın (1861-1914) üç romanı 1908-1914-cü illər arasında Axund Mirməhəmməd Kərim Hacı Mir Cəfərzadə tərəfindən Azərbaycancaya tərcümə edilmişdir” [2, s.158]. Ərəb şifahi xalq ədəbiyyatının bir çox nümunəsi də Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur. “Ələddin və sehirli çırağı” (1939), “Dostlar, ərəb nağılı” (1940), “Əlibaba və qırx quldur” (1949), “Oxuyan piyalə” (1958), “Dəniz səyyahı Sindibad” (1959) və “Min bir gecə” bu sahədə tərcümə olunmuş əsərlərdəndir. Ərəb ədəbiyyatından edilmiş tərcümə nümunələri həm toplu, həm də ayrı-ayrı müəllif kitabları kimi meydana çıxmışdır.

Məlumdur ki, ərəb ədəbiyyatı anlayışı geniş mənada müxtəlif ərəb ölkələrinin – Misir, Suriya, Livan, İraq, İordaniya, Əlcəzair, Küveyt, Sudan və s. ölkələrin ədəbiyyatını əhatə edir. Bu ölkələrin və onların ədəbi fikrinin inkişaf tempi müxtəlif mərhələlər üçün fərqli xarakter daşdığı kimi, bədii nümunələrin Azərbaycan dilinə tərcüməsi prosesində də müəyyən özəlliklər müşahidə olunur. Həmin aspektdən XIX əsrin II yarısından etibarən yeni ərəb ədəbiyyatının inkişafı prosesində daha çox ön plana çıxan Misir, Suriya, Livan, sonra isə İraq ədəbiyyatından olunmuş tərcümələrə daha çox təsadüf edirik. 1958-ci ildə nəşr olunmuş “Ərəb hekayələri” kitabı da Misir, Livan, Suriya və İraq ədəbiyyatı nümunələrini əhatə edən toplu nəşrlərdəndir. Burada Misir ədəbiyyatından Mahmud Teymur, Əbdürrəhman Əlhəmis, İsa Übeyd, Bintəşşati, Əbdürəhman Əşşərqəvi, İbrahim Əbdəlhəlim, Mühəmməd Sidqi, Yusif Cövhər, Mahmud Bədəvi, Məhəmməd Teymur, Şihadə Übeyd, Yusif İdris, Suriya və Livan yazıçılarından Valəddin Egün, Cibran Xəlil Cibran, Əbdəlməsih Həddad, Vəsvi Əlbüni, Mühəmməd İbrahim Dəkrüb, Emil Yusif Əvvad, Məvahibəlqiyalı, Dilavər, Səlmə Saiq, İraq nasirlərindən isə Əhmədsəid, Zünnün Əyyubun hekayələrindən nümunələr təqdim olunmuşdur. Müqəddimə müəllifinin “oxuculara təqdim etdiyimiz bu kitaba ərəb ədəbiyyatında realist cərəyanın yarandığı dövrdən başlayaraq son illərədək ərəb ölkələrində yaranmış ədəbi əsərlərdən nümunələr daxil edilmişdir” [6, VIII] kimi fikirlərinə əsasən, kitabda yeni və müasir ərəb bədii ədəbiyyatından nümunələr təqdim edilir. Hekayələri Azərbaycan dilinə X.Hasilova, E.İbrahimov,

R.Nağıyev, S.Rəhman, Y.Şirvan, İ.Novruzov, M.H.Tahirov, N.Nağıyev, A.Həsənov, Ə.Yusif, C.Məmmədov, Ə.Mehdiyeva rus dilindən, İ.Şəms isə ərəb dilindən tərcümə etmişdir.

XIX əsrə qədər ərəb və fars dillərindən edilən bədii tərcümələrin yerini Qərb dillərindən tərcümələr almağa başlamış, bir çox ədəbi-bədii nəsr janrı (hekayə, roman, dram, publisistika) bu sayədə Azərbaycan ədəbiyyatına ayaq açmışdır. XVIII əsrin birinci yarısından Şərq dillərindən, xüsusilə türk-tatar dillərindən tərcüməçi və dilmanlar yetişdirilməsinə başlanmış, bu sahədə ilk məktəb və kurslar açılmışdır. Rusiyada ilk mütərcimlər o dövrün məşhur alim, şair və publisistləri A.S.Puşkin, M.J.Lermontov, M.Derjavin, Yukovski, Dobrolyubov, Çernişevski və başqaları olmuşlar. Moskva, Sankt-Peterburq və Kazan şərqşünaslıq mərkəzlərinin yaranması və Şərq dillərinin tədrisi nəticəsində bu dillərdən ruscaya tərcümə, eləcə də Qərb dillərinə tərcümələr həyata keçirən peşəkar dilçi-mütəxəssislər və mütərcimlər yetişmişdir.

Azərbaycanda müasir mənada tərcüməçilik məktəbinin bünövrəsi XIX əsrin 30-cu illərində A.Bakıxanovun ilk şeir tərcümələri və M.F.Axundovun müəllif tərcümələri ilə qoyulmuşdur. Rus ədəbiyyatından tərcümələr, M.F.Axundovun “Puşkinin ölümünə Şərq poeması” əsərinin özü tərəfindən rus dilinə tərcüməsi göstərir ki, XIX əsrin II yarısından etibarən və XX əsrin əvvəllərində H.Zərdabi, N.Vəzirov, Ə.Gorani, M.Ə.Sabir, F.Köçərli, A.Səhhət, N.Nərimanov, Ə.Ağaoğlu, Ü.Hacıbəyli, C.Məmmədquluzadə, A.Şaiq, C.Cabbarlı kimi sənətkarlar və başqaları həm tərcümə fəaliyyəti ilə məşğul olmuş, həm də tərcümənin nəzəri prinsiplərini işləyib hazırlamışlar. M.Ə.Sabir nəzm sahəsində tərcümə barəsində belə deyirdi: “Şeir elə bir gövhəri-yekdaneyi-ziqiymətdir ki, hər təhvili-ibarəti şeir oluban qanmaq olmaz və bu da zövq əhlinə nəşə verməz” [7, s.76].

Azərbaycanda şərqşünaslıq elmini respublikamızın hüdudlarından kənarında məşhurlaşdırmış dahi şəxsiyyətlərdən biri də akademik Z.M.Bünyadov olmuşdur. Orta əsr Azərbaycan və Ərəb xilafəti tarixi üzrə tanınmış mütəxəssis olan Ziya Bünyadov tarixi keçmişimizlə bağlı tədqiqat əsərlərinin, tərcümələrin, 300-dən artıq kitab və məqalənin müəllifidir. O, monoqrafik əsərlər qələmə almaqla yanaşı, tarix və mədəniyyətimizlə bağlı əsərlərin tərcüməsi ilə də məşğul olmuşdur. 25 yazılı abidəni tərcümə etmiş, onlara şərh verərək kitab halında nəşr etmişdir.

Bunlardan əl-Bakuvinin “Abidələrin xülasəsi və qüdrətli hökmdarların möcüzələri” adlı coğrafi əsərini, Zöhravinin “Cərrahiyyə və alətlər haqqında risalə” tibbə aid əsərini, əl-Hüseyninin “Səlcuq dövləti haqqında məlumatlar”, əl-Hələbinin “Əmir Yaşabəyin səfəri”, əl-Kufinin “Ölkələrin fəthi”, Nizaməddin Şaminin “Zəfərnəmə”, Moisey Kalankatlının “Albaniya tarixi”, Səlmaninin “Tarixnamə” əsərlərinin və s. adlarını çəkmək olar.

Akademik Z.M.Bünyadov bir çox xarici, əsasən də, ərəb dövlətlərində, o cümlədən Türkiyə, İraq, Suriya, İordaniya, Misir və Yaponiyada mühazirələr oxumuş, ingilis, fransız, türk, ərəb, fars dillərindən elmi əsərlər tərcümə edərək nəşr etdirmişdir. Ərəb dilinə tərcümə prosesində Azərbaycan bədii ədəbiyyat nümunələrinin bəzilərini göstərmək mümkündür. Bu sahədə ərəb dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə olunan əsərlərdən fərqli

olaraq, hər iki xalqın mənsublarının fəaliyyətini görmək olur. Ərəb ədəbiyyatşünaslığında Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri – M.Füzuli, İ.Nəsimi, M.P.Vaqif, C.Məmmədquluzadə, M.V.Vidadi, S.Vurğun və bir çox ədiblərimizin yaradıcılığı tədqiqata cəlb olunmuş, bir sıra müəlliflərin ədəbi-bədii irsimizin müxtəlif nümayəndələri haqqındakı kitabları və məqalələri ərəb dilinə tərcümə edilmişdir. Ərəb mənbələrində klassik şairlərimizdən M.Ə.Sabir, Q.Zakir, Ş.İ.Xətai və başqalarının qəzəl, rübai və müxəmməslərinin tərcümələrinə rast gəlinir.

Ölkəmizdə modern tərcümə sənətinin təşəkkülü dövrü XX əsrin 30-40-cı illərinə aiddir, görkəmli yazıçı dramaturq Elçinin yazdığı kimi, “Müasir Azərbaycan bədii tərcümə məktəbi sosrealizmin bəhrəsidir”. Əsrin ortalarından başlayaraq Azərbaycan müəlliflərinin tərcümə əsərləri haqqında monoqrafik tədqiqatlar işıq üzü görməyə başlamış, tərcüməşünaslığın elm kimi təsbiti istiqamətində bir sıra addımlar atılmışdır. M.Rəfil, Ə.Şərif, C.Xəndan, M.Arif, M.İbrahimov, Ə.Mirəhmədov, Ə.Ağayev, A.Mustafazadə, B.Nəbiyev, K.Talıbzadə, N.Babayev, F.Qasımzadə, K.Novruzov, F.Vəlixanova, T.Xəlilova, F.Həbibxanlı, A.Hacıyev və s. kimi tanınmış alimlərin işlərində tərcüməçiliyin və tərcümənin mahiyyəti, tərcümənin nəzəri məqsədləri, tərcümənin mümkünlüyü nəzəriyyəsi, dil vasitəçiliyi, tərcümə fəaliyyətinin obyektiv və subyektiv xarakteri və s. kimi məsələlərə toxunulur.

Sovet dövründə Azərbaycanda güclü sənətkar-tərcüməçilər və peşəkar mütərcimlər dəstəsi yetişmişdir: H.Şərif, B.Musayev, M.Əfəndiyev, Ə.Məmmədخانlı, C.Məcnunbəyov, R.Rza, M.Rahim, V.Rüstəmzadə, V.Qafarov, Elçin, Anar və b. Xüsusən Tofiq Rüstəmovun ötən əsrin 80-ci illərində jurnalistika fakültəsi tələbələri üçün hazırladığı “Tərcümə nəzəriyyəsi və təcrübəsi” proqramı bu sahədə ilk və böyük təşəbbüslərdən biri kimi qiymətləndirilməlidir. Bu dövrdə tərcümələr əsasən rus dilindən və əksinə edilirdi. Xarici dil mütəxəssislərinin azlığı səbəbindən dünya ədəbiyyatı nümunələri də dilimizə rus dili tərcümələrindən, yəni ikinci dildən tərcümə olunurdu. Azərbaycanda orijinal dillərdən tərcümələr daha çox ərəb və fars dillərindən edilirdi və bu sahədə M.M.Əlizadə, K.Sultanov, Ə.Məmmədov, M.Sultanov, Z.Bünyadov, V.Məmmədəliyev, A.İmamquliyeva, K.Hüseynov, R.Əliyev, M.Nağısoylu, M.Kazımov kimi son dərəcə güclü peşəkar alim-mütərcimlər yetişmişdi.

Şərqsünaslıq fakültəsinin ərəb dili şöbəsi tələbələri üçün tərcümə nəzəriyyəsi və təcrübəsinə dair ilk fənn proqramları müstəqillik dövründə işlənib hazırlanmışdır. Qərbi Avropa dillərindən alman, fransız, ingilis, eləcə də ispan, italyan və s. dillərdən də tərcümələr sahəsində böyük işlər görülmüşdür.

Dünya tərcüməşünaslıq elminin bünövrəsi XVI əsrdə qoyulmuşdur. Bu sahədə ilk əsər Bibliyanı alman dilinə tərcümə etmiş ilahiyyatçı və siyasətçi Martin Lüterin 1540-cı ildə nəşr etdirdiyi “Tərcümə sənəti haqqında” traktatı sayılır [8, s.84]. Müasir mənada tərcüməşünaslığın filoloji elm sahəsi kimi təşəkkülü Avropada XVIII-XIX əsrlərdə Vilhelm fon Humbolt, Albrext fon Eyb, Şteyn Xovel kimi mütəxəssislərin və başqalarının sayəsində baş tutmuş, XX əsrin II yarısında (A.Fyodorov, Ceyms Xolms, Mary Snell-Homby və b.) tam şəkildə formalaşmışdır [9, s.143].

Azərbaycanda da tərcüməşünaslıq sənəti rus və Avropa dilləri ilə yanaşı, Şərqi dilləri, o cümlədən ərəb və fars dilləri sahəsində də zirvə nöqtəsinə ötən əsrin 60-70-ci illərində çatmışdır [10, s.45; 11, s.76]. S.Vurğun, M.Rahim, O.Sarıvəlli, C.Cabbarlı kimi istedadlı söz ustalarımızın əsərlərindən “Zəncinin arzuları”, “Cəmilə”, “Məhkum Şərqi” və s. kimi sənət əsərləri ərəb dilinə tərcümə edilmişdir. Həmin illərdə klassik Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndəsi Molla Pənah Vəqifin təbiətin və el gözəllərinin vəsfinə həsr olunmuş lirik şeirlər toplusu ərəbcəyə tərcümə olunaraq işıq üzünə çıxmışdır. Bunlardan “Durnalar”, “Sevdiyim, ləblərin yaquta bənzər” qoşmaları, “Görmədim” müxəmməsi xüsusilə diqqəti cəlb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov Ə. Tərcüməçilər, tərcümə və tənqidçilər // “Ədəbiyyat” qəzeti, 1935, 12 mart, aprel.
2. Abdullayeva F. Peşəkar tərcümənin əsasları. Bakı: Uniprint, 2010.
3. Nağısoylu Möhsün. Orta əsrlərdə Azərbaycanda tərcümə sənəti. Bakı: “Elm”, 2000, 262 s.
4. İsaخانlı H. Orta əsrlərdə Azərbaycan türkcəsinə tərcümələr (XV-XVI əsrlər) / Hamlet İsaخانlı // Xəzər Xəbər, 2007, № 223, s. 8-19.
5. İsaخانlı H. Orta əsrlərdə tərcümə fəaliyyəti; “Quran”ın tərcümələri / Hamlet İsaخانlı // Xəzər Xəbər, 2006, 15 dekabr, № 220, s. 6-7.
6. Abdullayeva M.S. Tərcümə qeyri-Azərbaycan auditoriyasında Azərbaycan dilinin təlimi metodikasının komponenti kimi. Bakı: 2015.
7. Hacıyeva Aytən. XIX əsr Qarabağ şairlərinin tərcüməçilik fəaliyyətinə dair // Tərcümə və Transmilli Proseslər. Beynəlxalq konfransın materialları. Bakı: 2018.
8. Латышев Л.К. Технология перевода. М.: 2000.
9. Л.Л. Нелюбин, Е.Г. Князева. Переводоведческая лингводидактика. Москва: Наука, 2009.
10. Əliyev A. Ərəb oxucularına töhfə (S.Vurğunun “Şerlər” kitabının ərəb dilində çapdan çıxması haqqında). Bakı: 1976.
11. İsaخانlı H. Orta əsrlərdə Azərbaycan türkcəsinə tərcümələr (XV-XVI əsrlər) / Hamlet İsaخانlı // Xəzər Xəbər, 2007, № 223, s. 8-19.
12. Abdulla A. Bədii tərcümənin bəzi məsələləri // “Ədəbiyyat və incəsənət”, 1973, 14 iyul.
13. Qazıyeva Məsmə. Mədəniyyətlərarası səriştə və tərcümə prosesi // Tərcümə və Transmilli Proseslər. Beynəlxalq konfransın tezisləri: 14-15 aprel (ADU). Bakı: 2005, s. 154-155.
14. Qurani-Kərimin Azərbaycan dilinə tərcüməsi (ərəb dilindən tərcümə edənlər: Z.M.Bünyadov, V.M.Məmmədəliyev). Ankara: 1997.
15. V.M.Məmmədəliyev, V.A.Qaradağlı, T.P.Məlikov. Azərbaycanca-ərəbcə lüğət. Bakı: 2012.

16. Adilova G. Tərcümə fakültələrində Azərbaycan dilinin tədrisi // “Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi” jurnalı, 2013, s. 44-47.
17. Novruzov R. Bədii tərcümənin nəzəriyyəsi və təcrübəsi.
18. Əliyev Rafiq. Ərəbcə-Azərbaycanca lüğət. I cild. Bakı: Şərq-Qərb mətbəəsi, 2007.
19. Вартанов Ю.П. Проблемы теории и практики литературного перевода с арабского. Автореф. дисс. на соиск. учен. степени кандидата филол. наук. СПб.: 1992.
20. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология. М.: 2002.
21. İbrahim X. Tərcümə keyfiyyəti haqqında (С.Саббарlının və Ə.Савадın tərcüməçilik fəaliyyəti haqqında) // “Ədəbiyyat” qəzeti, 1935, 20 oktyabr və 23 dekabr.
22. Попович А. Проблемы художественного перевода. Благовещенск: 2000.
23. Финкельберг Н.Д. Исследование структурных отношений в семантической системе арабских имен. Автореф. дисс. на соиск. учен. степени кандидата филол. наук. М.: 1975.
24. İmanquliyeva Aida, Əliyev Faiq. Azərbaycan ədəbiyyatı ərəb ölkələrində // Tərcümə sənəti: Məqalələr məcmuəsi. Bakı: Elm, 1990, s. 263-278.
25. Гранде В.М. Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении. Москва: 2001.
26. Баранов Х.К. Арабско-русский словарь. Русский язык. 1977.
27. Коран. Перевод на русский язык Крачковского И.Ю. Баку: 1990.
28. Халидов А.Б. Арабский язык. Очерки арабской культуры X-XV вв. Москва: Наука, 1982.
29. А. В. Федоров. Основы общей теории перевода. М.: 1983, стр. 15.
30. Булова А.Г. Курс лекций по истории арабского языка. Москва: 1979.

Сабина Мирзаева

СТАНОВЛЕНИЕ И ИСТОРИЯ АЗЕРБАЙДЖАНО-АРАБСКОГО ПЕРЕВОДЧЕСКОГО ИСКУССТВА

РЕЗЮМЕ

История азербайджано-арабских литературных отношений в основном датируется исследователями VII веком. Исторические корни переводческого искусства в Азербайджане связаны с традициями арабского и персидского перевода. Наряду с оригинальными произведениями наших классиков, переведенные памятники также играют важную роль в нашей истории культуры. Классические переводы в этой области, которая считается одной из ведущих отраслей средневековой азербайджанской литературы, проявляется в трех основных типах: дословный, оригинальный и свободный (творческий) перевод. После распространения ислама общественно-политические и литературно-культурные отношения между арабами, персами и турками, основными носителями этой религии, получили широкое распространение, и как логическое следствие этих отношений искусство перевода стало необходимостью повсюду на всем мусульманском Востоке, включая Азербайджан. Если говорить о становлении и истории переводческого искусства в Азербайджане, то ясно, что начиная с VIII века, в странах Ближнего и Среднего Востока, принявших ислам, древние религиозные и агиографические источники начали переводиться с греческого и латинского языков на арабский, персидский и иврит (иврит, арамейский). Самым распространенным периодом переводческого искусства средневековья в Азербайджане был XVI век. Эти переводы, написанные в прозе и стихах, охватывающие художественные, научные, религиозные и философские темы, красочны и разнообразны.

Sabina Mirzayeva

FORMATION AND HISTORY OF AZERBAIJANI-ARAB TRANSLATION ART

SUMMARY

The history of Azerbaijani-Arab literary relations is mainly dated to the 7th century by researchers. The historical roots of the art of translation in Azerbaijan are connected with the traditions of Arabic and Persian translation. Along with the original works created by our classics, translated monuments also play an important role in our cultural history. Classical translations in this field, which is considered one of the leading branches of medieval Azerbaijani literature, manifest themselves in three main types: literal, original and free (creative) translation. After the spread of Islam, socio-political and literary-cultural relations between the Arabs, Persians and Turks, the main bearers of this religion, became widespread, and as a logical consequence of these relations, the art of translation emerged as a necessity throughout the Muslim East, including Azerbaijan. Speaking about the formation and history of the art of translation in Azerbaijan, it is clear that from the 8th century onwards, in the countries of the Near and Middle East that converted to Islam, ancient religious and agiographic sources began to be translated from Greek and Latin into Arabic, Persian, and Hebrew (Hebrew, Aramaic). In the Middle Ages, the most widespread period of the art of translation in Azerbaijan was the 16th century. These translations, written in prose and poetry covering artistic, scientific, religious and philosophical topics, are colorful and diverse.